

dr hab. Małgorzata Lipowska, prof. UG
Instytut Psychologii
Uniwersytet Gdański

Gdańsk, 2022-09-19

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Klaudii Czapli-Dziedzic

pt. *Edukacja psychoseksualna a poczucie punktualności zadań rozwojowych
u osób z wrodzoną niepełnosprawnością ruchową*

promotor: dr hab. Wojciech Otrębski, prof. KUL

Pionierem edukacji seksualnej był polski pedagog Wacław Jezierski już na początku XX wieku, jednakże nawet sto lat później wiele jeszcze jest w Polsce kontrowersji w tym zakresie. Światowa Organizacja Zdrowia opracowała rekomendacje dla nauczycieli edukujących dzieci i młodzież w zakresie seksualności człowieka, jednakże trudno znaleźć tam zalecenia dotyczące uwzględniania specyfiki funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami. Niestety, wiedza dotycząca seksualności osób niepełnosprawnych oparta jest głównie na stereotypach. W naszym kraju jest coraz więcej programów i akcji społecznych zwiększających świadomość społeczną dotyczącą funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami, jednakże aby te programy były odpowiednio przygotowane konieczne jest, by opierały się również o badania naukowe – *evidence based practise*.

Do dyskusji nad problematyką edukacji seksualnej osób z wrodzoną niepełnosprawnością ruchową włącza się mgr Klaudia Czapla-Dziedzic. Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska jest interesującym i zarazem twórczym pomysłem badawczym. Niepodważalną zaletą pracy jest już samo podjęcie się próby, zresztą bardzo udanej, dostarczenia empirycznych dowodów na celowość, ale i wyzwania takiej edukacji. Recenzowana praca ma nie tylko walory naukowe, lecz może być źródłem aplikacji do praktyki.

Praca jest bardzo obszerna i liczy 341 stron tekstu wraz z załącznikami. Ustosunkuję się zatem do poszczególnych części pracy, a z obowiązku recenzenta nakreślę swoje uwagi krytyczne. Mam nadzieję, że uwagi te przyczynić się mogą do udoskonalenia pracy i oddania jej do druku, np. w formie cyklu artykułów.

Dysertacja składa się ze wstępu, dwóch rozdziałów teoretycznych, rozdziału dotyczącego metodologii badań własnych, po którym następuje przedstawienie wyników z podziałem na równice i relacje, empiryczna weryfikacja modelu oraz podsumowanie połączone z dyskusją. Na końcu pracy Autorka zamieszcza spis literatury, z której korzystała, a także dwa aneksy: pierwszy będący zestawieniem tabel i drugi zawierający wykorzystane autorskie narzędzia pomiarowe. Taka struktura pracy jest zgodna z wymaganiami i od strony formalnej spełnia standardy stawiane pracom doktorskim o charakterze empirycznym.

W pierwszej kolejności odniosę się do tytułu pracy, który brzmi: *Edukacja psychoseksualna a poczucie punktualności zadań rozwojowych u osób z wrodzoną niepełnosprawnością ruchową*. Moim zdaniem – odpowiada on treściom w niej zawartym – jest stylistycznie i metodologicznie prawidłowy. Jednocześnie jest zwięzły i daje potencjalnemu czytelnikowi wskazówkę – jakiego obszaru eksploracji naukowej dotyczy dysertacja.

Treści zawarte w pierwszym rozdziale o tytule: ROLA SEKSUALNOŚCI W OSIĄGANIU DOJRZAŁOŚCI BIOPSYCHOSPOŁECZEJ, to bardzo dogłębny, szczegółowy i rozbudowany przegląd wiedzy głównie z obszaru psychologii rozwoju, psychoseksuologii i seksuologii. Ta część pracy liczy ponad 40 stron, co może z jednej strony wskazywać na podjęcie próby analizy wybranego zagadnienia z bardzo szerokiej perspektywy, albo o niewystarczającej selekcji materiału. Magister Czaplą-Dziedzic odwołuje się do szeregu adekwatnie dobranych do tematu pozycji bibliograficznych, Doktorantka sięga do literatury współczesnej, jak i klasyki, odwołuje się zarówno do literatury światowej jak i polskiej, co bardzo dobrze świadczy o jej znajomości tematu i nie uleganiu modzie na powoływanie się wyłącznie na prace anglojęzyczne. Jednakże, nie do końca przemawia do mnie zarówno tytuł pierwszego podrozdziału, jak i dobór treści. „Uwarunkowania ludzkiej aktywności (w sferze intymnej)” – pierwsza część jest tak szeroka i nieprecyzyjna, że sama Autorka doprecyzowuje obszar eksploracji uciekając się do zastosowania nawiasu. Trudno więc czytelnikowi przewidywać z jakimi treściami może się w tej części pracy zetknąć – a jest tam materiał niemiernie (może zbyt) bogaty: od Freuda, przez behaviorystów do teorii społecznego uczenia się. Drobną uwagę formalną: warto zweryfikować zasady cytowania klasyków w sytuacji powoływania się na nowe wydania ich dzieł, aby czytelnik nie miał wątpliwości czy przypadkiem w 2010 roku nie pojawiła się jakaś nowa praca Freuda. Za najciekawszy fragment tej części pracy uważam rozważania dotyczące zadań rozwojowych i ich punktualności w ontogenezie, które de facto stanowią podłoże teoretyczne dociekań empirycznych

całej rozprawy. Z kolei wartość dydaktyczną niesie przedstawiona konceptualizacja zjawiska niepełnosprawności, którą warto by jeszcze odnieść do najnowszego ujęcia WHO.

Rozdział drugi WYBRANE DETERMINANTY OSIĄGANIA DOJRZAŁOŚCI PSYCHOSEKUALNEJ, przeprowadza czytelnika przez rozważania terminologiczne dotyczące zakresu pojęć użytych w tytule, nakreślając ich ramy treściowe i podłoże teoretyczne. Zgodnie z celem całej rozprawy wiodąca jest tu tematyka edukacji, kształcenia, uczenia się i te terminy są wyjaśnione bardzo dokładnie, a nawet drobiazgowo. Doktorantka stara się w czytelny sposób przeprowadzić czytelnika przez niejasne sformułowania terminologiczne, próbując nakreślić ramy treściowe tych pojęć. Nie było to zadanie łatwe uwzględniając fakt, że zainteresowanie tematyką kształcenia, ze szczególnym uwzględnieniem edukacji seksualnej, jest domeną nie tylko psychologów, ale także pedagogów, seksuologów i lekarzy, posługujących się odmiennym warsztatem badawczym i w specyficzny sposób definiujących pojęcia. Niezmiernie interesujące i ważne z perspektywy celu ocenianej dysertacji są rozważania przywołujące dane empiryczne dotyczące stanu edukacji seksualnej w naszym kraju, na tle rekomendacji WHO. Jako psycholog kliniczny praktyk doceniam troskę Doktorantki o bezpośrednie przełożenie dokonanej analizy literatury na postulaty dotyczące tworzenia i wdrażania programów psychoedukacji seksualnej.

Z przyjemnością przypomielałam sobie podejścia Arystotelesa, Sokratesa czy Platona, ale nie jestem przekonana, że analiza zjawiska w doktoracie musi być, aż tak gruntowna jak w całym, moim zdaniem nadmiarowym podrozdziale „Zagadnienie wiedzy w różnych dziedzinach nauki”. Z kolei za bardzo przydatny uważam podrozdział „Sposoby empirycznej weryfikacji danych na temat seksualności”, w którym mgr Czapla-Dziedzic zebrała wiele (jeśli nie wszystkie) dostępnych narzędzi do pomiaru seksualności, z pewnością wymagało to skrupulatności i rzetelności w procesie analizy dostępnych źródeł, a może być wykorzystane przez innych badaczy problemu. Tę część pracy kończy „Koncepcja własnej seksualności – teoretyczne podstawy badań własnych”, będą doskonałym wprowadzeniem do części empirycznej pracy, jednakże ku mojemu zaskoczeniu jako czytelnika, Doktorantka postanowiła w tym miejscu pracy dokonać jeszcze analizy bardzo szerokiego spektrum zagadnień „Poziom przystosowania człowieka do życia”.

Podsumowując, część teoretyczna jest bardzo ciekawa, ale moim zdaniem zbyt obszerna i nie potrafię w pełni zidentyfikować myśli przewodniej, która przyświecała Autorce w procesie wybierania tych a nie innych treści, oraz planowania ich układu. Takie nagromadzenie wiedzy i lekki chaos w jej przekazywaniu utrudniają śledziennie tego interesującego wywodu. Proponowałabym zwracanie

jeszcze większej uwagi na stosowane terminy, np. zwrot „jednostka” nie zawsze wydaje się adekwatny, ale także odnosząc się do badań innych autorów lepiej używać terminów opisujących zjawisko jak „związek, relacja” niż terminów statystycznych jak „korelacja” (np. *Istotnym rezultatem badań są korelacje preferowanych przez nauczycieli treści zajęć wychowania do życia w rodzinie z poglądami religijnymi oraz ich brak w przypadku poglądów politycznych...* s. 52). Warto by pracę poddać korekcie edytorskiej, interpunkcyjnej oraz językowej aby uniknąć dość częstych niezręczności językowych np. „Człowiek uczy się od najmłodszych lat z otaczającego go świata i ludzi” (s. 48).

Pomimo wskazanych drobnych uwag krytycznych uważam część teoretyczną za udaną syntezę dotychczasowej wiedzy odnośnie zadań rozwojowych, seksualności, psychoedukacji oraz nieoprawności ruchowej, wraz z zagadnieniami pobocznymi.

Część empiryczna obejmuje trzy rozdziały kolejno prezentujące: metodologiczne podstawy badań własnych, wyniki uzyskane w badaniach odrębnie dla różnic międzygrupowych, związków między zmiennymi i ogólnego modelu, a na zakończenie ogólną dyskusję zebranych danych wraz z wpływającymi z nich wnioskami. Mam generalną uwagę co to tytułów w tej części pracy, są one tak sformułowane jakby odnosiły się do ogólnego „schematu części empirycznej” i nie mają żadnego związku z treścią TEJ konkretnej pracy. Ponadto tytułu „ANALIZA STANU BADANYCH ZMIENNYCH ORAZ JEGO ZRÓŻNICOWANIA” zwyczajnie nie rozumiem.

Otwierający część empiryczną rozdział METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH zawiera jasno wyodrębnione zmienne, model teoretyczny badań, a także precyzyjnie określony główny cel badawczy, który brzmi *„Jak wiedza o seksualności oraz poziom przystosowania mediuje relację otrzymanej edukacji psychoseksualnej z poczuciem punktualności realizacji zadań rozwojowych oraz jak koncepcja własnej seksualności mediuje związek otrzymanej edukacji psychoseksualnej z wiedzą o seksualności w grupie badanej i grupie porównawczej?”* (s. 102). W dalszej kolejności Doktorantka nakreśliła cel aplikacyjny pracy, oraz formułuje dziesięć pytań szczegółowych, z których wywodzi dziesięć hipotez.

Następnie mgr Czapla-Dziedzic dokonuje precyzyjnego opisu badanej grupy i procedury samego badania. Pochwalić należy zarówno za precyzję doboru i jasno określone kryteria, jak i porównanie badanych grup ze względu na główne kryterium różnicujące, czyli występowanie niepełnosprawności ruchowej. Uargumentowana została także decyzja włączenia do badań osób w konkretnym wieku. Kolejnym krokiem jest bardzo szczegółowy opis wszystkich zastosowanych narzędzi badawczych, oczywiście najciekawsze były te fragmenty, które odnosiły się do narzędzi, których współautorem była

Doktorantka. Rzetelne opracowanie tej części pracy umożliwi innym badaczom korzystanie z narzędzi, czy ewentualną replikację badań. Rozdział zamyka prezentacja zastosowanej strategii obliczeń statystycznych. Przeprowadzone badania nie budzą zastrzeżeń metodologicznych. W odniesieniu do opracowania statystycznego uzyskanych wyników uważam, że przeprowadzone analizy zostały odpowiednio dobrane do postawionych celów i pytań badawczych.

Kolejny rozdział ANALIZA STANU BADANYCH ZMIENNYCH ORAZ JEGO ZRÓŻNICOWANIA przedstawia „...analizy poczucia punktualności zadań rozwojowych, informacje na temat źródeł, typów oraz treści podejmowanych w ramach otrzymywanej edukacji psychoseksualnej, jak również dane o poziomie wiedzy o seksualności, poziomie przystosowania w poszczególnych obszarach funkcjonowania oraz poszczególnych wymiarach koncepcji własnej seksualności osób badanych”. Nie jest zaskoczeniem, że badane młode osoby z niepełnosprawnością ruchową deklarowały poczucie mniejszej punktualności zadań rozwojowych, szczególnie tych związanych z życiem intymnym i osiąganiem dojrzałości psychoseksualnej. Napawającym optymizmem jest wynik wskazujący, że obie badane grupy deklarują otrzymanie edukacji psychoseksualnej, choć istnieją w tym zakresie różnice w poziomie zadowolenia i odmienności formalno-treściowe. Niestety z badań dowiadujemy się, że osoby sprawne mają wiedza o seksualności bardzo silnie wysyconą stereotypami.

Analizując uzyskane profile wyników Doktorantka podjęła decyzję przeanalizowania relacji pomiędzy badanymi zmiennymi, co zaprezentowała w kolejnym rozdziale. Szczególnie w tej części pracy doskonałym zabiegiem Doktorantki jest wprowadzenie podsumowań po każdym merytorycznym etapie analiz, które są niezmiernie szczegółowe, żeby nie powiedzieć drobiazgowo. Wprowadzone liczne zestawienia tabelaryczne prezentowanych danych z jednej strony ułatwiają podążanie tokiem myślenia Doktorantki, lecz z drugiej ich liczba i obszerność nieco utrudnia to zadanie, tym bardziej, że pod każdą znajduje się opis istotnych informacji – może warto było część z nich umieścić tylko w aneksie. Od strony merytorycznej najważniejszym wnioskiem płynącym z badań, które wykazały specyficzny dla osób z niepełnosprawnością układ związków poszczególnych parametrów edukacji seksualnej z realizacją zadań rozwojowych, jest potrzeba jej prowadzenia i doskonalenia.

Ostatni rozdział MODELE ZWIĄZKU OBSZARÓW OTRZYMANEJ EDUKACJI PSYCHOSEKSUALNEJ Z POCZUCIEM PUNKTUALNOŚCI ZADAŃ ROZWOJOWYCH Z UDZIAŁEM MEDIATORÓW U BADANYCH NIEPEŁNOSPRAWNYCH poza niezmiernie szczegółową analizą bezpośrednich i mediacyjnych relacji pomiędzy zmiennymi, ukazuje weryfikację modelu teoretycznego. Rozdział ten kończy DYSKUSJA

WYNIKÓW, choć uważam, że można ją było wyodrębnić. Autorka jeszcze raz uwypukliła najistotniejsze wyniki uzyskanych badań, dokonała ich skrótowej syntezy, a także wskazała na ich wartość responsywną. Doktorantka prowadzi prawdziwą dyskusję, gdzie swoje wyniki porównuje do prac innych autorów – nierzadko z nimi polemizując. Dyskusja jest dojrzała i świadczy o dobrej znajomości tematu. Moim zdaniem koniecznie należy udostępnić szerokiemu gronu odbiorców dane, które wskazują na efektywność kampanii społecznych takich jak np. Sekson Fundacji Avalon, których celem jest obalenie stereotypów związanych z seksualnością osób niepełnosprawnych, na co wskazuje np. wysoki poziom wiedzy o seksualności uczestników badania Doktorantki. Tym samym magister Czapla-Dziedzic włącza się w nurt praktyki psychologicznej opartej na dowodach.

Uwaga krytyczną jaką mam do dyskusji, a może raczej postulat, to aby odejść od „języka statystyki” w kierunku „języka psychologii” – statystkę warto zakończyć w rozdziałach prezentujących wyniki badań. Doktorantka świadoma jest ograniczeń badań własnych, wskazując jednocześnie kierunki dalszych dociekań. W razie przygotowywania pracy do druku (do czego zachęcam) w formie artykułów, konieczne jest gruntowne uporządkowanie zapisu statystycznego wyników, np. zgodnie z wymaganiami APA-7.

W podsumowaniu recenzji pragnę stwierdzić, że wartość merytoryczną rozprawy oceniam zdecydowanie pozytywnie. Badania mają charakter oryginalny, a podjęty problem ma znaczącą wartość poznawczą. Praca napisana jest adekwatnym językiem naukowym, a wyniki przedstawione bardzo czytelnie i szczegółowo – co stanowi wartość dla każdego czytelnika, a recenzenta szczególnie. Uwagi krytyczne przedstawione w recenzji nie umniejszają walorów ocenianej dysertacji, a stanowią jedynie propozycje zmian w przypadku przygotowania publikacji, np. w formie artykułów.

Przedstawiona do recenzji praca doktorska dowodzi bardzo dobrego przygotowania Doktorantki pod względem zarówno teoretycznym, jak i metodologicznym, co świadczy o jej umiejętnościach planowania i prowadzenia badań naukowych w zakresie nauk społecznych w dyscyplinie psychologia.

Reasumując stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska mgr Klaudii Czapli-Dziedzic, przygotowana pod kierunkiem dr hab. Wojciecha Otrębskiego, prof. KUL, spełnia warunki określone w art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* i wnioskuję o dopuszczenie mgr Klaudii Czapli-Dziedzic do dalszych etapów przewodu doktorskiego.